

УДК: 343.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.73>

НЕЗАКОННЕ ПОМІЩЕННЯ ДО ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ФОРМА ПОСЯГАННЯ НА ВОЛЮ, ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ ОСОБИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Шевченко В.С.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри бізнесу і права*

*Вінницького соціально-економічного інституту університету Україна,
керівник Бердичівського медичного фахового коледжу*

Житомирської обласної ради

ORCID:0000-0003-3706-3489

e-mail: sv.s.vin@ukr.net

Фурсал Л.В.,

юрисконсульт Бердичівського медичного фахового коледжу

Житомирської обласної ради

ORCID:0009-0004-1030-032X

e-mail: shobotenko.lilya@ukr.net

Шевченко В.С., Фурсал Л.В. Незаконне поміщення до психіатричного закладу як форма посягання на волю, честь та гідність особи: кримінально-правовий аспект.

Стаття присвячена дослідженню проблеми незаконного поміщення особи до психіатричного закладу, як однієї з форм посягання на волю, честь та гідність особи. В умовах сьогодення, трансформації правової системи, орієнтації на європейські стандарти прав людини особливого значення та актуальності набуває тлумачення та застосування стаття 151 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що передбачає незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги. Потребує дослідження ознаки завідомості як обов'язкової умови кримінальної відповідальності.

В статті проаналізовано кримінально-правові аспекти відповідальності за такі діяння, зокрема особливості складу відповідного кримінального правопорушення, передбаченого законодавством України. Значна увага приділена підставам та умовам незаконного застосування психіатричної допомоги, а також ризику зловживання такими заходами. Також, акцентовано увагу на необхідності належного правового захисту прав і свобод особи у сфері психіатричної допомоги, удосконалення механізмів запобігання незаконному поміщенню до психіатричних закладів.

Можна стверджувати, що забезпечення волі, честі та гідності особи є одним із ключових завдань кримінального права України, якому присвячена Особлива частина КК України. Особливої актуальності набувають питання захисту особистої свободи у сфері надання психіатричної допомоги, де межа між законною примусовою госпіталізацією та кримінально караним посяганням є вкрай чутливою. Незаконне поміщення особи до психіатричного закладу створює підвищений ризик зловживань, пов'язаних із ізоляцією особи, обмеженням її прав та дискредитацією честі й гідності.

Дослідження зазначеної проблематики має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки сприяє формуванню єдиного підходу до тлумачення кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за незаконне поміщення до психіатричного закладу, а також забезпеченню належного рівня гарантій прав людини. Узагальнення наукових підходів і аналіз чинного законодавства дозволяють визначити проблемні аспекти правозастосування та окреслити можливі напрями вдосконалення кримінально-правової охорони волі, честі та гідності особи.

Ключові слова: госпіталізація, воля, честь, гідність особи, кримінально-правова охорона, права людини, кримінальна відповідальність.

Shevchenko V.S., Fursal L.V. Illegal placement in a psychiatric institution as a form of infringement on the freedom, honor, and dignity of a person: criminal law aspects.

This article examines the issue of unlawful commitment to a psychiatric facility as a form of infringement upon an individual's freedom, honor, and dignity. In today's context, with the transformation of the legal system and the orientation toward European human rights standards, the interpretation

and application of Article 151 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter—the CC of Ukraine), which addresses unlawful placement in a psychiatric facility, have become particularly significant and relevant. The element of intent as a mandatory condition for criminal liability requires further study.

This article analyzes the criminal law aspects of liability for such acts, including the specific elements of the relevant criminal offense as defined by Ukrainian law. Significant attention is paid to the grounds and conditions for the unlawful use of psychiatric care, as well as the risks of abuse of such measures. Additionally, emphasis is placed on the need for adequate legal protection of an individual's rights and freedoms in the sphere of psychiatric care, and on improving mechanisms to prevent unlawful placement in psychiatric institutions. It can be argued that safeguarding an individual's freedom, honor, and dignity is one of the key objectives of Ukrainian criminal law, to which the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is dedicated. Issues concerning the protection of personal freedom take on particular relevance in the context of psychiatric care, where the line between lawful involuntary hospitalization and a criminally punishable offense is extremely delicate. The unlawful placement of a person in a psychiatric facility creates an increased risk of abuses related to the person's isolation, the restriction of their rights, and the discrediting of their honor and dignity. Research on this issue is of significant theoretical and practical importance, as it contributes to the development of a unified approach to interpreting criminal law provisions governing liability for unlawful placement in a psychiatric facility, as well as to ensuring an adequate level of human rights protections. A synthesis of scholarly approaches and an analysis of current legislation make it possible to identify problematic aspects of law enforcement and outline potential avenues for improving the criminal-law protection of an individual's liberty, honor, and dignity.

Key words: hospitalization, freedom, personal honor, dignity, criminal law protection, human rights, criminal liability.

Постановка проблеми. Проблемне питання постає в забезпеченні та дотриманні найголовнішого та найціннішого для держави – права людини на волю, честь, гідність. Саме це є найголовнішим показником демокративної та правової держави. Проблема полягає в незаконному поміщенні особи до психіатричного закладу, що є прямим посяганням на її особисту свободу.

Застосування такого примусового заходу до особи, як психіатричне лікування, є допустимою виключно за наявності чітко визначених законом підстав та відповідно до встановленої процедури. Але, на сьогодні, у практиці виникають випадки зловживання такими заходами, що призводить до незаконного обмеження свободи особи та порушення її волі, честі та гідності.

Мета дослідження: визначити кримінально-правові засади незаконного поміщення особи до психіатричного закладу, проаналізувати законні підстави госпіталізації за Законом України «Про психіатричну допомогу» та статтею 151 КК України. Дослідити роль судових органів у забезпеченні захисту конституційних прав і свобод осіб, що перебувають на психіатричному лікуванні.

Стан опрацювання проблематики. Проблема незаконного поміщення особи до психіатричного закладу висвітлюється у наукових дослідженнях українських правознавців та міжнародних практиках. А.О. Байда та І.С. Комасюк аналізують кримінальну відповідальність за незаконне поміщення [2], А.В. Андрушко досліджує використання психіатрії в немедичних цілях та правові наслідки [5]. Я.Г. Лизогуб розглядає проблеми законодавчого визначення статті 151 КК України та співвідношення об'єктивних ознак складу злочину [4]. Європейський суд з прав людини і Конституційний Суд України підкреслюють необхідність дотримання процедурних гарантій і судового контролю для захисту конституційних прав осіб [6, 7].

Виклад основного матеріалу. У кримінально-правовому аспекті відповідальність за незаконне поміщення особи до психіатричного закладу передбачена стаття 151 КК України [1], якою встановлена відповідальність за умисні дії, пов'язані з госпіталізацією особи до психіатричного закладу без законних підстав. «Важливу роль у захисті прав та свобод недієздатних осіб відіграє Закон «Про психіатричну допомогу», зокрема, надзвичайно важливим є встановлення судового контролю за госпіталізацією недієздатної особи до психіатричного закладу, що є гарантією захисту її прав і свобод» [2, с. 7].

Так, в Україні правове регулювання порядку надання психіатричної допомоги та гарантій захисту прав осіб, які її отримують, здійснюється відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 року № 1489-III (далі – Закон № 1489-III).

Відповідно до статті 13 Закону № 1489-III передбачено, що госпіталізація особи до закладу з надання психіатричної допомоги, як правило, здійснюється за її усвідомленою письмовою згодою або за письмовою згодою законного представника [3]. Водночас стаття 14 Закону визначає підстави для примусової госпіталізації, яка допускається без згоди особи лише у випадках, коли обстеження або лікування можливі виключно у стаціонарних умовах і встановлено тяжкий психіч-

ний розлад, унаслідок якого особа становить безпосередню небезпеку для себе чи оточуючих або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби [3].

Отже, порядок госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги у відповідності до ст.ст. 13-14 Закону № 1489-III доречно детально відобразити в таблиці 1.

Таблиця 1

Порядок госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги відповідно до статей 13–14 Закону № 1489-III

Особа	Підстава госпіталізації	Хто надає згоду	Рішення про госпіталізацію	Особливості
до 14 років (малолітня особа)	Добровільна	Батьки або законний представник	Лікар-психіатр	Письмова згода
від 14 років	Добровільна	Письмова згода особи	Лікар-психіатр	Фіксується у медичній документації
Малолітня (при незгоді одного з батьків або їх відсутності)	Госпіталізація	Рішення органу опіки та піклування	Орган опіки та піклування	Рішення приймається протягом 24 годин
Визнана неієздатною	Добровільна	Письмова згода особи	Лікар-психіатр	Орган опіки повідомляється
Неієздатна, яка не може висловити згоду	Госпіталізація	Рішення органу опіки та піклування	Орган опіки та піклування	Приймається протягом 24 годин
Будь-яка особа з тяжким психічним розладом	Примусова	Без згоди особи або представника	Суд (відповідно до ст. 14)	Якщо існує небезпека для себе або інших

Закон № 1489-III визначає чіткі підстави та порядок госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги. Але, у випадках коли ці вимоги порушуються, це може свідчити про незаконність госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги. Тоді, дії винної особи можуть підпадати під ознаки складу злочину, передбаченого статтею 151 КК України, за який передбачено кримінальну відповідальність за незаконне поміщення особи до психіатричного закладу.

Відповідно до ст. 151 КК України:

ч. 1. Поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги завідомо психічно здорової особи карається пробаційним наглядом на строк до двох років або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років;

ч. 2. Те саме діяння, що спричинило тяжкі наслідки карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [1].

Для чіткого розмежування законної госпіталізації та незаконного поміщення особи до психіатричного закладу, проведемо співвідношення законних підстав у таблиці 2.

**Співвідношення законних підстав госпіталізації
та ознак незаконного поміщення особи до психіатричного закладу**

Норма законодавства	Зміст правового регулювання	Умови законності госпіталізації	Порушення вимог	Можлива кримінально-правова оцінка
Ст. 13 Закону № 1489-III	Добровільна госпіталізація особи до психіатричного закладу	Усвідомлена письмова згода особи (від 14 років) або законного представника	Госпіталізація без згоди або без належного оформлення	Може утворювати склад злочину, передбаченого ст. 151 КК України
Ст. 13 Закону № 1489-III	Госпіталізація малолітньої або недієздатної особи	Згода законного представника або рішення органу опіки та піклування	Відсутність відповідної згоди чи рішення	Незаконне поміщення до психіатричного закладу
Ст. 14 Закону № 1489-III	Примусова госпіталізація	Наявність тяжкого психічного розладу та небезпеки для особи чи оточуючих або неспроможність задовольняти життєві потреби	Відсутність зазначених підстав	Безпідставне примусове поміщення
Ст. 14 Закону № 1489-III	Госпіталізація без згоди особи	Лише у випадках, прямо передбачених законом	Використання примусової госпіталізації без законних підстав	Ознаки складу злочину, передбаченого ст. 151 КК України
Ст. 151 КК України	Незаконне поміщення особи до психіатричного закладу	Госпіталізація можлива лише за умов, визначених законом	Поміщення особи без правових підстав або з порушенням встановленої процедури	Кримінальна відповідальність

А. Андрушко вказує, що «у ч.1 ст. 151 КК України вказано, що кримінально караним є поміщення в психіатричний заклад *завідомо психічно здорової особи*, при цьому назва цієї статті – «Незаконне поміщення в психіатричний заклад». Шляхом тлумачення розглядуваної норми можемо зробити висновок, що під незаконним поміщенням в психіатричний заклад на увазі мається поміщення до вказаного закладу *завідомо психічно здорової особи*» [5, с. 72]. Таким чином, можна також зазначити, що зміст ч. 1 ст. 151 КК України передбачає незаконне поміщення до психіатричного закладу умисним поміщенням до такого закладу особи, яка *завідомо є психічно здоровою*.

«За самою лише назвою цей злочин не передбачає заподіяння шкоди волі, честі або гідності особи, оскільки суспільно небезпечне діяння, що визначається ним, текстуально: а) не передбачає прямої вказівки на примус, обман чи використання безпорадного стану, якими традиційно у кримінальному праві засвідчується антивольова поведінка; б) не віддзеркалює неповагу до людської гідності чи посягання на її честь (особливо, коли йдеться про потерпілого з глибоким ступенем ураження психіки)» [4, с. 167].

Але, такі злочини, що передбачають незаконне поміщення до психіатричного закладу і є вираженням посягання на волю, честь і гідність особи. Адже, це свого роду і є обмеження волі особи, втручання в її особистий простір.

А. Андрушко зазначає, що «потерпілий від вказаного злочину не тільки позбавляється конституційного права обирати місце свого перебування, права розпоряджатися собою, обирати коло свого спілкування, він відчуває також глибокі фізичні та моральні страждання» [5, с. 73].

Дійсно, незаконне поміщення до психіатричного закладу є однією з форм посягання на волю, честь та гідність особи. Це обмеження її конституційного права на свободу, вільний вибір місця перебування, що відповідно є причиною фізичних та моральних страждань.

Європейський суд з прав людини наголосив, що «особа не може вважатися «психічно хворою» та бути позбавлена волі без дотримання трьох мінімальних умов: по-перше, об'єктивна медична експертиза повинна достовірно встановити наявність психічного захворювання; по-друге, психічний розлад має бути таким, що обумовлює примусове тримання особи у психіатричній лікарні; по-третє, необхідність продовження тримання залежить від стійкості такого захворювання» (справа «Вінтерверп проти Нідерландів» (Winterwerp v. the Netherlands), 24 жовтня 1979 року, п. 39, Series A № 33) [6].

«Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 01.06.2016 року № 2-рп/2016 судовий контроль за госпіталізацією недієздатної особи до психіатричного закладу в порядку, передбаченому статтею 13 Закону України «Про психіатричну допомогу», є необхідною гарантією захисту прав і свобод, закріплених, зокрема, статтями 29,55 Основного Закону України. Суд після незалежного і неупередженого розгляду питання щодо госпіталізації недієздатної особи до психіатричного закладу має ухвалити рішення стосовно правомірності обмеження конституційного права такої особи на свободу та особисту недоторканість. Враховуючи, що особа виявляє ознаки тяжкого психічного розладу, суд вважає за необхідне госпіталізувати його в психіатричний заклад в примусовому порядку, оскільки існують підстави, передбачені ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» для його госпіталізації до психіатричного закладу без його усвідомленої згоди» [7].

Провівши своє дослідження, А. Андрушко запропонував наступну пропозицію: «Таким чином, вважаємо за доцільне викласти назву ст. 151 КК України та диспозицію її ч. 1 в такій редакції: «Стаття 151. Незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, або незаконне утримання особи в психіатричному закладі. 1. Незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, або незаконне утримання особи в психіатричному закладі, – карається » [8, с. 133]. Звісно, це є дуже доречно, адже пропонується змінити назву та диспозицію ч. 1 ст. 151 КК України, передбачивши кримінальну відповідальність не лише за незаконне поміщення до психіатричного закладу особи, яка не потребує стаціонарної психіатричної допомоги, а й за незаконне утримання особи в такому закладі.

Отже, контроль за госпіталізацією недієздатної особи до психіатричного закладу з боку судової влади є обов'язковою гарантією захисту її конституційних прав. Якщо особа має ознаки тяжкого психічного розладу, суд може ухвалити примусову госпіталізацію на підставі ст. 14 Закону № 1489-III.

Висновки. Незаконне поміщення особи до психіатричного закладу підпадає під кримінальну відповідальність за ст. 151 КК України є прямим посяганням на волю, честь та гідність особи. Закон № 1489-III та контроль з боку судової влади забезпечують захист конституційних прав і свобод, забезпечують законні підстави для госпіталізації, визначаючи порядок добровільної та примусової госпіталізації. Аналіз законодавства та судової практики підтверджує, що дотримання процедурних гарантій є ключовим для захисту волі, честі та гідності особи.

Перспективами подальшого дослідження проблеми можна виділити такі аспекти:

- удосконаленням кримінально-правових і процесуальних механізмів захисту прав людини у сфері психіатричної допомоги, шляхом уточнення окремих положень кримінального законодавства;
- підвищення ефективності судового контролю за примусовою госпіталізацією;
- формування єдиної правозастосовної практики;
- посилення гарантій дотримання прав пацієнтів і забезпечення належного балансу між необхідністю лікування та повагою до особистої свободи і гідності людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.03.2026).
2. Байда А.О., Комасюк І.С. Питання кримінальної відповідальності за незаконне поміщення в психіатричний заклад URL: <https://www.apdp.in.ua/v81/3.pdf> (дата звернення: 02.03.2026).
3. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст. 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text> (дата звернення: 02.03.2026).
4. Лизогуб Я.Г. Стаття 151 Кримінального кодексу України: проблеми законодавчого визначення та співвідношення об'єктивних ознак складу злочину. *Право і безпека*. 2020. 77(2). С. 164–175. doi:10.32631/pb.2020.2.22 (дата звернення: 02.03.2026).
5. Андрушко А.В. Кримінально-правова протидія використанню психіатрії в немедичних цілях: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*.

- Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 14(2). С. 71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_14%282%29__22 (дата звернення: 02.03.2026).
6. Європейський суд з прав людини. Справа Вінтерверп проти Нідерландів (Winterwerp v. the Netherlands), Series A № 33 (24 жовтня 1979) (дата звернення: 02.03.2026).
 7. Верховний Суд України. Рішення у справі № 206/1725/24, провадження № 2-о/206/306/24 URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/118157911> (дата звернення: 02.03.2026).
 8. Андрушко А.В. Об'єктивна сторона незаконного поміщення в психіатричний заклад. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2015. № 4 (II). С. 128–136. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e36f54b8-b63b-4423-84d2-09ab2174c143/content> (дата звернення: 02.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026

© Шевченко В.С., Фурсал Л.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0